

Sažetak

Stojan Vrljić, Filozofski fakultet, Split

UDK 81'38, znanstveni članak

primljen 2. ožujka 2007., prihvaćen za tisak 24. ožujka 2007.

Hestations Forms

Hesitation forms are empty words used in speech without an actual need, their only function being to allow the speaker a free moment before he finds the right word or the right thought to continue the speech. Such linguistic elements have no syntactic or logical connection with the sentence and do not express any definite meaning; so they are redundant. That is why hesitation forms in speech make an impression of vacillation, reluctance, retreating, and stammering on the part of the speaker. It is just for this reason that hesitation forms have no place in a proper linguistic expression. This is very important to know for all those who make public appearances, for the use of hesitation forms can never be a characteristic of a good style.

JEZIČNO RAVNODUŠJE

Marko Kovačić

U nas se popušta svakoj posuđenici iz engleskog jezika, bilo da joj je engleski izvor, bilo da je posrednik. Englezi su silom pokorili sada bivše kolonije, a milom se sada pokoravamo sami. Nakon burne povijesti engleski je izgubio svoj prvotni germanski oblik i uvelike se romanizirao te je takav pronesen širom svijeta. S vremenom je svoju fleksiju sveo na minimum i nadoknadio to bogatstvom rječnika kojim prodire u jezike svijeta. Prednost je engleskog pojednostavljena morfologija i međunarodni rječnik, pa se svatko tko svlada puke osnove toga jezika i nešto izgovora može zanjati iluzijom da ga umije govoriti. Gubitkom fleksije, s pojednostavljenom morfologijom, lakoćom sklapanja složenica, mogućnošću pretvaranja imenica u glagole i obratno, uklanjajući razliku između pridjeva i priloga, taj je jezik postao opće dobro, jezik svih jezika, a možda i opće zlo.

Mučni nas što u našem jeziku ne postoje riječi kojima se svakodnevno služimo, kao *teenager*, *design*, *weekend* i druge koje će biti navedene, pa ih preuzimamo iz engleskog, jezika u kojem ne postoje glagoli *šutjeti*, *ozdraviti*, *pokvariti se*, *zateći*, ili imenice *sugovornik*, *maloljetnik*, *vršnjak*, *predak*, *potomak*, *naočale*, *šetnja*, *način* i mnoge druge, pa on svejedno nije te pojmove preuzeo od drugih jezika, nego se snalazi sintagmama *keep quiet*, *get well*, *glasses* (stakla) ili posuđenicama *interlo-*

cutor, minor, ancestor, descendent iz latinskog koji u tvorbi engleskog sudjeluje od početka, pa se jedva i može smatrati tuđom sastavnicom.

Dok drugi jezici svoju građu nadopunjuju preslikavanjem iz engleskog, sam se engleski snalazi, između ostalog, novim kovanicama, posudbom u obratnom smjeru te stvaranjem kratica i akronima od vlastitih riječi. Riječi *laser* i *scuba* su akronimi, a *radar* i *smog* su takozvane *portmanteau*¹ riječi kao i suvremenija *brunch*. No i prije nastanka tih suvremenih pojava, engleski se kojekako dovinjavao, primjerice, načinima da opiše prirodu, čak i autohtonu. Bobice se opisuju riječima *nut* i *berry*. Analogijom s *walnut* i *chestnut* nazvani su egzotičniji oraščići *coconut* i *peanut* (graškov oraščić), pa i *doughnut* (oraščić od tijesta), pojednostavljeno *donut*. Opisno su nazvani *grapefruit* (groždano voće, limunika), *eggplant* (jajasta biljka, patlidžan), *blackbird* (crna ptica, kos), pa čak i obični maslačak (*dandelion*, lavlji zub). Muha je postala pojam za nešto što leti (*fly*), ali i sufiks za druge leteće kukce: plamene, kao krijesnica (*firefly*), ili u etimološkoj vezi s maslacem, kao leptir (*butterfly*). Riba je nalijepljena na životinje koje s ribama nemaju veze, kao što su *jellyfish* (meduza) i *crayfish* (rak).

Engleski je prerastao ulogu komunikacijskog sredstva svojega naroda i postao jezik svega u svijetu, pa i u nas. Od engleskih su sastavnica sklepana imena naših kafića, prodavaonica na čijim ulazima piše *open* i *closed*, tvrtki (*Croatia Airlines, Croatia Records*), filmskih festivala (*Zagreb Film Festival, One Take Film Festival*), časopisa i emisija, licencnih i nelicencnih (*Bug, Story, Mans Health, Coca-Cola Music Stars*), pa se sad na svakog Marka Markovića može dodati riječ *show*. Na engleskom su pasmine i vrste pasa (*retriever, pointer, seter, njufaundler, bulldog, bokser*), svinja (*jorkšir, berkširac*), ovaca (*dorset*), pojmovi vezani za uzgoj kokoši (*rodajlend, brojleri*), sorte jabuka (*golden delicious, granny smith, jonatan*). Engleski je jezik mode i modnih (*džins, top, imidž, peeling, face lifting, True Star, Eye Revive Beauty Flash*) i drugih proizvoda (*Head&Shoulders, Uncle Bens*), sporta (*korner, penal, gem-set-meč*), sportskih i navijačkih klubova (*Bad Blue Boys*), računalne tehnologije i tekstnih procesora (*Windows, toolbar, desktop, screensaver, Word, resetirati, skrolati, boldati, difolt*), marketinga i ekonomije (*biznismen, menadžment, know-how, holding*), glazbe (*groove, snare, pickup, greatest hits, soundtrack, live*), pa i imena *bandova* (*Pips, Chips & Videoclips, Jinx, Bambi Molesters*) koji i pjevaju makar djelomično na engleskom. Na engleskom znamo crkveni obred vjenčanja i riječi koje se izgovaraju na sprovodu, na hrvatskom griješimo pa kažemo *saučešće*.² Poznat nam je na engleskom sudski postupak usvajanja i odbijanja prigovora, tekst prilikom uhićenja (u kojem se primjećuje nedostatak glagola šutjeti – *remain silent*).

¹ Riječi nastale stapanjem više riječi u jednu.

² Rječnici upućuju na sućut ili toj riječi daju prednost.

Rodendane čestitamo i pjevamo na engleskom, a za Božić pjevamo *Jingle Bells* i *We Wish You a Merry Christmas* ili to čine reklame i božićni nakit. Onomatopeja je u stripovima engleska jer su engleski glagoli (*boom, bang, burp, cough, gulp*) često onomatopejski. Ako uopće ostatak svijeta poimamo kroz engleski filter, Arape, Grke, Japance, Indijce, Irance, Židove, njihove gradove i imena pišemo engleski. Čak smo i ruska imena i toponime počeli pisati na engleski način. Pišemo *Fallujah, ninja, tsunami*, pa zašto onda ne i Tchaikovsky i Chekhov? Engleski postaje i jezik hrvatske književnosti u kojoj se pojavljuju ovakve nemaštovite metafore: *Njegove oči bljeskale su u tami poput reklame za peep show; postoji nešto što se zove missing link; s air brush designom na otmotnici*. Engleski je naposljetku i jezik svakidašnjice. Na engleskom se pozdravljamo i nazdravljamo, govorimo *haj* i *helou* na dolasku, a *baj* na odlasku, zahvaljujemo s *tenks*, ispričavamo se riječju *sori*. Slavimo komercijalne praznike Halloween, St. Patricks, Valentinovo, engleska imena dajemo kućnim ljubimcima, djecu nazivamo Stiv, Odri, Tasha, cure zovemo *bejbe*, one nas *darling*, svake godine biramo *miss*, katkad i *mistera*, nosimo majice s natpisom *Proud to be Croat*, čiju bi sintaksu osudio svaki profesor engleskog. Dajemo si *hintove* i *apdejte*, sliježemo ramenima uz *big deal*, na *treningu* nosimo *dres*, a u *baru smoking*, gledamo *vesterne* i *gangsterske filmove*, jedemo *sendviče* i *čips*. Divljenje izražavamo riječima *vau* i *kul*, a na engleskom se i ljutimo!

Rječnici ne stižu zabilježiti toliku bujicu engleskih riječi brzinom kojom se preuzimaju. U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku doduše još nema riječi kao što su *brand, catering, event, piercing, publisher* (ili možda *brend, kejtoring, ivalent, pirsing, pablišer*), ali zato ima na primjer *autsajder, dil, diler, džus, gej, grogi, kliring, lider, menadžer, rejting, skvoš, skvot, stjuardesa, šoping, tajce, tim*, kao i riječi koje se mogu pisati i izvorno: *babysitter, browser, e-mail, feature, happening, leasing, remake, snowboard, soundtrack, styling, subwoofer*. Već su posve ukorijenjene riječi *bojler, dizajn, intervju, kombajn, kompjuter, mjuzikl, snajper, tinejdžer, tramvaj, vaterpolo, vikend*.

Ulaze i kratice iz engleskog: ADSL, HTML, NATO, SMS, OCR, PIN, USB, pa i engleski način čitanja kratica u slučaju CV, GDP, GPS, GSM, IQ, ISDN, a često i DVD: dakle *sivi, džidipi, džipies, džiesem, ajkju, ajezdien* i *dividi*, sve s naglaskom na zadnjem slogu. Na te riječi i kratice primjenjujemo, zasad uglavnom kolokvijalno, svoju morfologiju i tvorimo glagole kao *downloadati, skenirati, esemesati, pedefirati*. Naša kratica NLO bori se s engleskom UFO, DNK s DNA, a francuska SIDA gubi bitku pred engleskim AIDS-om. Treba posebno istaknuti dvije kratice, naime PTSP često izgovaramo *pi-ti-es-pi* umjesto *pe-te-es-pe*, premda je riječ o čistoj hrvatskoj kratici.

U sukobu homonima, domaća riječ često padne u zaborav. Danas *šut* nije više pridjev koji označava nešto tako primitivno i nepotrebno kao što je životinja bez rogova, nego udarac nogom ili ubrizgavanje droge. *Ruta* je isto što i *rutva* ili

rutvica, vrsta biljke koje se sjećaju jedino još jedino ljekarnici jer danas ponajprije znači dionicu puta. *Luk* je vrsta povrća, no postaje homoniman s modnim izrazom *look*, a *bič* i *gol* još donekle semantički prednjače pred *bitch* i *goal*. Događalo se to i prije. Govedo *tur* je izumrlo, a riječ kojom je nazivano počela je označivati dio tijela na kojem sjedimo (sjediti je na turskom *oturmak*); *par* više ne znači 'trenutak', kao u izrazu *u taj par*, nego je oznaka broja, a sve više i prilog u značenju 'nekoliko'. *Kliknuti* je donedavno značilo veselo uzviknuti, trajni oblik je *kliktati* i *klicati*, a sada je zbog sličnosti s engleskim glagolom/imenicom *click*, prvotno nam znanim iz stripova (kad u pištolju nema metaka), a sada s interneta, izvorno značenje toga glagola ugroženo. Zahvaljujući našem ravnodušju, taj glagol ne samo da mijenja svoje značenje, nego i nadomješta glagol *škljocnuti*.

Nademo li u svakodnevnom životu vremena da razmišljamo o jeziku, prije ili kasnije susrest ćemo se s nekim opće raširenim uvjerenjima. Prvo od njih glasi: *jezik se preuzimanjem tuđica razvija*. Ali, premda se mijenja, jezik se zapravo uopće ne razvija jer bi to značilo da ovo pišem nekim jezikom mnogo razvijenijim nego što je to činio Marulić. To što jezik davnina smatramo manje razvijenim pokazuje našu okrenutost sebi i vremenu u kojem mi živimo jer takvo mišljenje pravdamo činjenicom da ga mi danas ne razumijemo. Naprotiv, nekontroliranim preuzimanjem tuđica jezik se najčešće osiromašuje, osim možda ako se s tuđicom preuzme i neki tehnički ili kulturni novitet. Preuzimanje tuđica doživljava se kao znak tolerancije i demokracije nasuprot pojmu purizma koji općenito ima negativne konotacije, gotovo političke, pogrdne konzervativne i desničarske. Uvjerenje o razvijanju jezika blisko je pojmu o razvijanju društva. Donekle imamo razloga vjerovati da smo razvijeniji od naših predaka stoga što smo tehnički napredniji pa se vozač automobila može osjećati na višoj prječki razvoja negoli kočijaš, ali tehničko pitanje glasi koji je od njih svjesniji načela rada svojega vozila, a jezično tko bi od njih umio nabrojiti više dijelova od kojih se njegovo vozilo sastoji. Puristično potpitanje glasi: koji bi postotak tih riječi dolazio iz njegova materinskoga jezika. Tu bi se automobilist našao u neprilici.

Posuđenice i tuđice stvaraju most među kulturama i približavaju nas svijetu. Yeah, right! Ovdje treba najprije ukazati na svojevrstan paradoks. Naime, što je riječ arhaičnija, to je bliža upravo takozvanim svjetskim jezicima, budući da svi pripadaju indoeuropskoj porodici. Vrlo je jasno vidljiva sličnost naše riječi *plug* i engleske *plough*, *gost* i *guest*, *tri* i *three*, *nos* i *nose*, *bukva* i *book* te je moguće reći da se zaboravljajući starija razdoblja vlastitoga jezika zapravo udaljavamo od svjetskih jezika. Dok gradimo jednosmjerne mostove uglavnom s anglo-saksonskom kulturom, rušimo mostove s vlastitom.

Ovdje ću razmotriti takve primjere u svjetlu još jednoga uvjerenja ili uzrečice, zvane *cijeli svijet to tako zove, zašto mi moramo biti nešto posebno?* Nadopuna toga glasi: što će nam nekakve *dalekovidnice*, *slikokazi*, *krugovali*, *očvrsla* i *pismo-*

hrane? Najčešće su spomenute riječi utrpane u anegdotsku tvorevinu *zrakomlat*. Dok je svakome jasno da je međunožno guralo kao zamjena za bicikl – šala, taj su *zrakomlat* mnogi shvatili ozbiljno. Dosad su u ovom tekstu navedeni mnogi engleski primjeri, kao i sve češće u člancima općenito. Vrijeme je za kratki tečaj još nekih stranih jezika, nešto stranijih od engleskog, kako bismo promotrili kako to *cijeli svijet* zove neke nama bliske pojmove. Evo nekoliko nasumičnih primjera.

Njemačka riječ za televizor glasi *Fernseher* (dalekovidnik), za radio *Rundfunk* (okrugla iskra), za zrakoplov *Flugzeug* (letostvar), za helikopter *Hubschrauber* (navojni dizač), a za bicikl *Fahrrad* (vozokotač). No njemački je posustao u ponjemčivanju samoga sebe. Rekli bismo: Nijemci nisu više toliko „opterećeni“ izbjegavanjem engleskih riječi ili: opterećeni su njihovim usvajanjem, kako nam drago. Stoga mobitel Nijemci nazivaju pseudoanglizmom *Handy*. Neki se narodi ipak još „opterećuju“ vlastitim jezikom. Njihov je purizam najčešće vidljiv iz naziva za suvremene strojeve, za pojmove opisane klasičnim riječima *automobil*, *helikopter* i *fotoapar*, a u novije vrijeme i *mobitel*, ali i iz anglizama kao što su *intervju* i *vikend*.

Ono što mi katkada zovemo računalom, a vjerujemo da cijeli svijet zove *kompjuter*, na finskom se zove *tietokone* (znanostroj), a na mađarskom *számítógép* (brojostroj). Svako gledišće našega života vezano je uz računala i zaziremo od toga da ih nazivamo računalima jer, svjesni njihove etimologije, kažemo da ona rade mnogo više od pukoga računanja. I današnji su mobiteli više od mobilnih telefona. Služe nam umjesto satova, kalkulatora, podsjetnika, fotoaparata, pa ipak ih i dalje zovemo samo mobitelima. Mnogostranost i višestruka namjena računala vidljive su iz raznih imena kojima se nazivaju u raznim jezicima. Na francuskom se to ime ne odnosi na računanje ni razmišljanje, nego na preslagivanje i uređivanje (*ordinateur*), kao i na španjolskom (*ordenador*) i perzijskom (*rajanè*). Kao i u nas, njegova računalna vrijednost ima prednost u talijanskom, gdje se naziva *calcolatore*, njemačkom *Rechner* i slovenskom *računalnik*. Na švedskom se naziva jednostavno *dator* (podatci), na hebrejskom *mahšev* (mislitelj), a na turskom *bilgisayar* (onaj koji računa znanje). Islandani su za taj stroj smislili naziv *tölva* (proročica brojeva), Grci *πολογιστής* /*ipolojistís*/ (računatelj), Kinezi *diànnǎo* (električni mozak), a Japanci *keisanki* (matematički stroj).

Purist ili ne, svaki bi se nestručnjak začudio koliko je riječi, kojima se svakodnevno služi u hrvatskom, zapravo rezultat svjesnoga napora intelektualaca svojega vremena. Purizam ne mora biti pokret samo zato što se rimuje s drugim -izmima. Riječi Bogoslava Šuleka nisu uvedene silom ni na velika zvana. Njegove se novotvorine ne spominju po zlu. Njima je nadomještao praznine na koje je nailazio pišući rječnik. Prvenstveno su to nazivi kemijskih elemenata *kisik*, *vodik* i *dušik*, zatim *kremen*, *naklada*, *obrazac*, *pelud*, *zemljovid*, kalkovi *sustav*, *izlet*, *tlakomjer*, zatim *plin*, *pojam*, *vodovod*, *olovka*, *nogostup*, *veleizdaja*, *kišobran*. Želimo li se

odreći prezrenoga čistunstva, trebamo se odreći i svih tih riječi. Šuleki postoje u svim narodima, ali nisu svi jednako prihvaćeni.

Na jezikoslovcima, leksikografima, piscima, prevoditeljima i drugim jezičnim stručnjacima i promicateljima leži odgovornost da ukažu na bogatstvo svojega jezika i kulture i pridonose mu, umjesto da rezignirano, prezrivo ili čak poticajno reagiraju na njegovo zatiranje. Odgovornost je i na vlasti i na javnim glasilima, a neke se zemlje protiv stranoga utjecaja bore i zakonima.

Naši očevi strahovali su od mađarskog i čudno nam je danas nazirati otpor tome u Zagorkinim djelima, a ni Šenoi nije bilo na kraj pameti da ćemo se jednoga dana boriti s engleskim. U *Karanfilu s pjesnikova groba* ruga se domaćim ljudima koji umjesto materinskoga jezika nezgrapno govore francuski i njemački. U njegovo su vrijeme stranci poput njega, Šuleka i Demetra i drugih jačali hrvatski jezik, a sada ga domaći slabe.

Sve se to događa zbog praktičnosti i komotnosti našega vremena, zbog jezičnoga ravnodušja, nasrtljivoga marketinga, kratkoročnoga razmišljanja da je vječno ono što je trenutačno mlado i novo. Premda je složenost našega društva i tehnologije sve veća, pojedinačno postajemo sve jednostavniji te jezik nastojimo svesti isključivo na njegovu komunikacijsku ulogu. Hoćemo li govoriti *stalež* ili *stališ*, *glasati* ili *glasovati* kad su domaće riječi u pitanju, a pogotovo *sport* ili *šport* u slučaju tuđica, stvar je dogovora. Ali, po mojem mišljenju, nema dogovora u odbacivanju riječi zajedno s prošlošću osim ako su nam težnje usmjerene na to da u krajnjem ishodu zaboravimo sve što je ikad bilo i što smo ikad bili.

Sažetak

Marko Kovačić, Zagreb

UDK 81.373, stručni članak

primljen 20. veljače 2007., prihvaćen za tisak 19. ožujka 2007.

Linguistic Indifference

This article evolved from a study on archaic vocabulary in Croatian, on how it is being depleted and gradually replaced by international loanwords often adopted from or via English, sometimes without being processed or adapted. Some English loanwords are used to represent various categories, their origin and common layman views are offered and corroborated by further examples disclosing certain stereotypes. Besides most common abbreviations, blends, slang and standard words, there are examples of semantic shift or rather a replacement of native words by foreign homonyms. The article simply describes the situation but eventually suggests that there are better solutions to enriching a language than to be careless about its changes and linguistically indifferent.